

ըն ի Յովհ. Կաթողիկոսէ՝ որ Փակակալ կարգեալն էր ի նմանէ Ակեղեցւոյ սրբոյն Վրիգորի, լուեալ եթէ Կաթողիկոսն ընկալեալ է զԺողովն Վաղկեղոնի, հերքեալն միանգամ և երկիցս ի վարդապետաց Հայաստանեայց Ակեղեցւոյ, իբրե ոչ ել նա ընդ առաջ Կաթողիկոսին, մերժեաց զնա յԱկեղեցւոյ. որում հալածական զնացեալ յերեսաց Հայրապետին յԱզոռանս ի գլուխ Վարդման գաւառի, ստացաւ անդէն յաշակերտ ինքեան՝ զՍարգիս ոմն անուն. սա անկանի ասպա յայլ և այլ հերձուածս, և յազանդ Յուլիանեայ և Սաբելի ըստ Վարդանայ մեծի, որով և զքաղումս կարծեցոյց անկանել Վարդապետին իւրոյ մեծի յայն մոլորութիւն հերձուածողութեան, զոր հերքէ Յովհ. Կաթողիկոս իւրովն բանիւ, եղեալ զհերձուածս ի վերայ նորին աշակերտի, որպէս եղեալ է մեր ի պատմութեան Ժողովոյն:

“Չսմանէ ասպա (Յովհ. Մայրավանեցւոյ) համբաւ ամբաստանութեան պատմի, իբր դառն հերձուածս իմն նմա մոծանել յեկեղեցի սուրբ: Սակայն ես ոչ կարեմ հաւանութիւն իմոյ կամացս տալ վասն այնպիսւոյ առնն, թէ զիմորդ նա կարէր խորհել առ ի փլուզանել զուղիղ հաւատոյ շինուածս. այլ կարծիս իմն ընդունի սիրտ իմ ի հակառակադիր և խորիմաց այլոց կամաց այս գործ համբաւոյ լեալ. բայց եթէ սակա Սարգսի աշակերտի նորա համբաւէ ոք զոյսպիսի չար հերձուած ընձիւղել, և ես ոչ վասն նորա հակառակիմ, զի իմ իսկ ընթերցեալ է զգիր փնտու նորա: Այլ վասն զի Յովհանն իրաց յիւրմէ հալածեաց

զՍարգիսն, սակա այնորիկ արաքոյ կամաց նորա անեմ զնորայն հերձուած:

Այն Սարգիս՝ աշակերտ Մայրավանեցւոյն՝ բազում ինչ առեալ ի մոլորութեանն Պողիկեանց՝ խառնեաց ընդ մոլորութիւնս Յուլիանիտաց, Ապողինարեանց, Մարիիոնեանց և Սաբելեանց, և հնարեալ զայլ իմն մոլորական աղանդ, զրեաց ևս զպէսպէս թիւնալից բանս ի խորհուրդ հաւատոյ և ի տնօրէնութիւնն Վրիստոսի, զորս Յովհ. Կաթողիկոս չար և դառն հերձուածս կոչէ:

Ի սիռել այսպիսի աղանդաւոր բանից Սարգսի, զորս թարգմանեալ էր ի Յուլիանեայ Աղիկառնացւոյ, զորս Չամչեանն տայ և Վարդապետի նորին Մայրավանեցւոյ, Ներսէս Գ. Կաթողիկոս Շինող Ժողով արարեալ եօթնեւտասն Ապիսկոպոսաց Հայոց՝ նզովեցին զամենայն հերետիկոսս և հերձուածողական գիրս, ընդ որս և զՎաղկեղոնի Ժողովն ըստ աւանդութեան Յովհ. Կաթողիկոսի:

Իսկ եթէ թարգմանիչ գրոյն Յուլիանեայ Աղիկառնացւոյ էր Սարգիս աշակերտ Մայրավանեցւոյն՝ վկայէ և Փոռ պատրիարկ ի թղթին առ Չաքարիա Կաթողիկոս. “Աւյորժամ ասէ թարգմանեցին ի հայս զիրքն Յուլիանեայ աղիկառնացւոյ ի ձեռն Սարգսի ի Ժողովն Մանազկերտու՝ առաւել զօրացան և բանք նորա ևլն: Արով յայտ է թէ ընդունայն է զրպարտութիւն Հ. Չամչեանի, որ հայհոյական և յիմարական կոչէ զբանս նորա առ Եզր:

307. ԺԶ.

Արեւորդի Հայ Բաղնայեալ:

(Ամ Տեառն 655): Ի Ժամանակին, յորում Աերսէս Գ. Շինող զՀամազասպ Մամիկոնեան փոխանակ Սմբատայ՝ Պատ-
րիկ և իշխան Հայոց կացուցանէր և զոր-
դի Թէոդորոսի Ուշտունայ զԱւարդ ի զօ-
րավարութիւն Հայոց, ի վեր երևէին դար-
ձեալ ի տեղիս տեղիս Հայաստանայց աշ-
խարհի աշակերտեալք ոմանք ի դասուէ
աղանդաւորաց Պօղիկեանց շառաւիղեալք
ի Մանիքեցւոց, յորս խառն էին և Ա-
րեւորդիք, որպէս յիշատակեցաք մեք ի ԳԼ.
Ծագման Արեւորդեաց, յամի 315, զորս
սուրբն Մեսրոպէ երկիցս ջնջեաց ի Գող-
թին դաւառէ:

Ինդ դէմ սոցին գրեաց Յովհաննէս
Իմաստասէր ճառս սքանչելի վարդապե-
տութեամբ, ունայնացուցեալ իսպառ ըզ-
հերետիկոսութիւն նոցա, որք զանդամն
Վրիստոսի յիւրեանս պատուաստեալ, ի
ձեռն իշխանութեան այլազգեաց բռնա-
նային ի վերայ բազմաց:

Իագումք ի սոցանէ կոչեցան Պօղիկ-
եանք կամ Պօլիկեանք՝ և այս ասէ Հ.
Չամչեան՝ կամ վասն հետեւելոյ նոցին ի
մոլորութիւն երկուց աղանդաւորաց Մա-
նիքեցւոց, որոց անուանք էին Պօղոս և
Յովհաննէս, յորոց և սոքա հաւաստի է
եթէ կոչեցեալք իցեն Պօղիկեանք կամ
Պող-յովհաննեանք: Սոքա զանուն քրիս-
տոնէութեան ունէին, և զամենայն օրէնս
քրիստոնէութեան առ ոտն հարկանէին.
արտաքուստ բարեպաշտ ձեանային, և ի
ներքուստ լի ամենայն պղծութեամբ և ին,
որպէս տեսանի ի Օան. Ի. գրոց. եր. 766.
Չմչ. Պատմ:

Սոքա աղանդաւորք սփռեալ ի զանա-
զան աշխարհս, ոմանք եկին ի Հայս ընդ
մէջն եօթներորդ դարու, որոց ընդ դէմ՝
որպէս յիշեցաք՝ Յովհաննէս Իմաստասէր
յետ իբր վաթսուն ամաց՝ գրէ այսպէս:
«Սոքա, ասէ, դտան որոգայթ իբրև ըզ-
«վարմ հաւորսաց ձգեալ ի յետին Ժա-
«մանակս ի մշ ժողովրդեան ըմբռնել
«զսխմարս և զպարզամիտս ի մարդկանէ.
«որք չարեաց ի չարիս վերացեալ ելին ի
«պատկերամարտութենէ ի խաչամար-
«տութիւն և ի քրիստոսատեցութիւն,
«և անդուստ յանաստուածութիւն և ի
«դիւսպաշտութիւն և ին,» (Ի. հար. եր.
356): Յայսոցիկ աղանդաւորաց սերեցան
յունադաւան հայք կամ հայհոռութք, ո-
րոց շառաւիղք կան մինչև ցայսօր ի փոքրն
Հայաստան:

307. ԺԶ.

Պատմիկեան Հայ աղանդաւորք ի զանազան
որէդէն:

(Ամ Տեառն 717): Ի վերջին աւուրս
կաթողիկոսութեան Աղիայի միւսան-
գամ երևեցան յաշխարհին Հայոց չար
աղանդաւորք հետեւողք Պօղիկեանց, որոց
զբազումս ի պարզամտաց որսացեալ ար-
կին ի խորխորատ կորստեան, որոց և բա-
զում ընծայիւք հաճեալ զմիտս ոստիկա-
նին Վլթայ՝ նորին՝ ձեռնառութեամբ
զօրանային:

Վարդգէին սոքա ըստ չարութեան իւր-
եանց, նախ՝ թէ չէ արժան պատիւ տալ
պատկերաց, և յետոյ՝ թէ և ոչ խաչն,
ասելով՝ կռապաշտութիւն է այն, հայ-
հոյէին թէ՛ և ոչ Աստուծոյ պատիւ է պաշ-

տօն մատուցանել արտաքուստ. զի նա ոչ կարօտի, ասեն, մերում երկրպագութեան. և ապա քարոզէին թէ՛ պարտէ պատուել զդէս, զի մի չար ինչ արասցեն մեզ, այլ բարեկամացեալ յաջողացեն, ի խաւարի զհաւարայինսն գործէին ծանակութեամբ, և ի լոյս տունջեան անտխա զանձինս եւրեկցանէին առ ի պատրելոյ զմիամիտըս. վասն օգնութիւն գտանելոյ աղաւջէին զարեգակն և զլուսին, կոչէին կախարդանօք զօղային դէս. զմեռեալս զընէին ի վերայ տանեաց և շնջէին ի վեր հաղելով. առեալ զարիւն տղայոց՝ ընդ ալեր զանդեալ ուտէին. զառաջին ծնունդ կնոջ խաղացուցեալ ձեռաց ի ձեռս, յոյր ձեռն և մեռանէր, զնա մեծ ոմն պաշտէին և վկայ զնա կոչէին յիրս երդման. ի մեռեալ տղայն ևս երդնուին, որով կարծեցուցանէին տղիտաց՝ եթէ յԱստուած Հայր և ի միածին Որդի նորա երդնուն: Որքա էին յաղանդաւորացն՝ երեւեալ յառեւս Ներսիսի Ը ինողի, յիշատակեալ առ ի մէջ ի զ. Երեւորդեաց՝ յամին 655. յորոց ելին Ազիտէք, որք և մասնաւոր անուամբ Երեւորդէք կոչէին: Որք և յետ մահու Ներսիսի մեռանդամ խլըբտեալ եղին զորջ իւրեանց ուրեք ի Հայս առ Զրկայ լծիւ:

Յարեցան յաղանդաւորս յայսոսիկ և յԵղեանից ունեք՝ որք վասն պատկերամարտութեան մերժեալ ի Պաթուղիկոսաց իւրեանց՝ հետզհետէ խօյս տունեալ արաւինեցան ի սոսա: Յաւելան ի դաս սոցա և ի Հայոց յաւօւրս կապանաց սրբոյն Սահակոյ ի վրդովման աշխարհին. զի ըստ Յովհաննու Խմստատարի ի «Խմբարն ընթացեալ կուտեցան ամենայն

«ուստեք՝ որպէս անգեղք աշխարհաց ի «նեխաշաղիղ ինչ գէշ»:

Եւ զի ի նմին ժամանակի յուզէին ի բաժնի Յունաց յերկուց կողմանց ևս ի քաղկեդոնականաց և ի Պօղիկեան աղանդաւորաց վասն ինչ ինչ խտրութեանց ծխից, որպէս եղեալ է մեր յեթնեորդ ժողովն Ղափնայ, յամի 719, ի 5-րդ հատոր մատենիս: Հասեալ ոմանց ի սոցանէ ի Մեծն Հայս, խառվեցին զժողովուրդն փոխանակ զձմարիան քարոզելոյ, մինչև կոչել զնոսա հերետիկոս և աստուածաչարչարս, և արհամարհել զպաշտամունս և զպատարագս նոցին. և թէպէտ Ազիտ Պաթուղիկոս հալածէր զնոսա ի վիճակէ իւրմէ, բայց ոչ կարաց խաղաղացուցանել զազգն: Եւ յաջորդ սորին Յովհաննէս Խմստատար փոյթ ունելով յանդորրու պահել զհօտ իւր, որ յերեսաց աղանդաւորացս տարուբերէր, ժողովով հերքեաց զամենայն աղանդաւորսն Պօղիկեանց և զնոցին հետեողս յերկրորդում ամի կաթուղիկոսութեան իւրում: (Տես ի 5-րդ հոր. Վրոցս):

307. ԺԸ.

Ստեփաննոս Ա. Կալաբրիէի Պաթուղիկոսացի ի Ղափն:

(Մ. Տեառն 788): Ի վախճանին Ասայեայ Պաթուղիկոսի, այն ինչ հարկահան Եմիլապետին Խպնդօղ, բռնի ածեալ առ իւր զամենայն սպաս Հայրապետական եկեղեցւոյն Ղափնայ, ընդ որ և հաճիւր՝ առնոյր ինքեան, Ստեփաննոս Վրան Երէց տան Պաթուղիկոսարանի մատուցեալ ինչս նմին և ոստիկանին Ազիտայ՝ նստաւ յա-

Թող Հայրապետութեան, յորում է վարեալ զիշխանութիւն զամս երկու՝ վախճանի անդէն:

(Շարունակ)

ԱՐԱՐԱՏԻ ՈՍՈՒՄ

ՀԱՅԵԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՆՑԵԱՆ.

(Շարունակ)

Գիտնական Յակոբ Կաթողիկոսն Կլայեցի ի Հայրապետական Աթոռ բարձրանալով իւր բոլոր ուշը եւ ջանքը նուիրեց Հայաստանեայց եկեղեցոյ պայծառութեան, վանօրէից բարեկարգ եւ օգտաւէտ զարգացման, եւ ժողովրդեան պիտոյից լրման եւ ըստ կարելոյն անթերի մատակարարման: Ուստի նախ ներսէս նորոգելոյ ի նահապետական կոչուած շրջաբերականը օրինակել տուաւ եւ ուղղեց ի յորդոր Առաջնորդաց՝ Վարդապետաց, մեծամեծաց, անապատականաց, Քահանայից, իշխանաց, ժողովրդեան՝ զինուորաց եւլն, որպէս զի ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի եւ կոչման արթուն մնան եւ հսկեն իւրեանց պարտաւորութեանց ի կատարումն:

Եւ ապա՝ դարձեալ այլ եւ այլ պատուէրներ տուաւ Առաջնորդաց՝ Վարդապետաց՝ Քահանայից եւ ժողովրդեան համար՝ եւ Պապականութեան խորտմանց դէմը առաւ: Յատկապէս մի քանի նշանաւոր վանօրէից մէջ եկեղեցականաց համար հաստատուած դպրոցները յաւէտ արդիւնաւոր կացուցանելոյ միջոցները ապահովեց, յորոց ի ժամանակին՝ բաւական ուսեալ եւ հրմուտ եկեղեցականներ ծաղկեցան, որք

ըստ բաւականին բանասիրական նոր հեղինակութեամբ՝ կրօնական եւ մեկնաբանական եւլն աշխատասիրութեամբք զարգացուցին եւ ճոխացուցին Հայկական գրականութիւնը, միանգամայն ամեն տեղ եղած դպրոցաց մէջ ազգային եւ կրօնական դաստիարակութեան ոյժ տուին ըստ յորդորանաց Յակոբ Հայրապետին:

Լեւոն Բ. արքայն եւս ոչ սակաւ օժանդակ եղաւ եւ սղաշտպան կանգնեցաւ Հայրապետի բարի նպատակին եւ ազգօգուտ ձգանց, որ զինի ազատութեանն ի գերութենէ՝ սուղ ժամանակէն յետոյ նստելով Հայոց թագաւորական ի գահն՝ աշխարհաշէն հոգածութեանց եւ ջանից մէջ աւելի հետեւեցաւ ժողովրդեան զարգացման եւ լուսաւորութեան՝ ինչպէս նա եւ անգորր կենցաղավարութեան միջոցները հայթայթելոյ: Թէ ի Կիւիկիա եւ թէ յարեւելս բազում վանօրայքը վերանորոգեց, ուր որ չկար՝ դպրոցներ յաւելցոյց եւ աւելի նշանաւոր վիճակի բերաւ հասցուց, եւս առաւել բարգաւաճ յարգարեց Մեծ — Կաթողիկոսեայ Ուստի դպրոցը, յորմէ բաւական նշանաւոր աշակերտներ ելան:

Մեր նախնեաց գրած եւ թարգմանած շատ գրեանքը օրինակել տուաւ եւ զանազան վանօրէից նուիրեց կրկին բարի նպատակով: Ինչպէս Հաղպատայ վանուց վերայ առանձին իմն աւելի սէր եւ համակրութիւն ունէր, նոյնպէս ըստ նիւթականին շատ օգնութիւններ շնորհեց յիշեալ վանուց, ինչպէս նա եւ բաւական ընտիր ձեռագիրներ եւ Լամբրո-